

UDK 821.163.6.09-31Pesjak L.
Urška Perenič
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
urska.perenic@ff.uni-lj.si

BEATIN DNEVNIK LUIZE PESJAK: DOGAJALNI PROSTOR ROMANA

Za mojo Karolino.

Veličastno se razprostira pred pogledi mojimi tisočletni gozd in snežniki se vzdigujejo za njim, kakor visok oltar, ki seza v oblake, podprt z granitnimi svojimi stebri! Solnce blesti na večnem snegu in ga izpreminja v boje ognja in mavrice. Mrak se polega krog, gozd se temi, ali gori je še demantna svetloba!
(Pesjak 1887: 6)

V razpravi na podlagi novega branja, spodbujenega tudi s »prostorskim obratom«, pokažemo, da ima dogajališče v romanu stvarno, geografsko predlogo, kar so dosedanje literarnovedne študije docela spregledale. Osrednje dogajanje je umeščeno v slovensko zgodovinsko deželo Kranjsko, natančneje, na Notranjsko, v Loško dolino, na grad Snežnik z okolico. Skupaj z izrazi (francoskega) domoljubja, večidel položenimi v usta Francozinje de Latour, in izbiro dogajališča romana, ki je konturirano zlasti z namigi na dejansko obstoječe kraje in opisom nekaterih fizičnogeografskih značilnosti območja (npr. lajtmotiv snežnikov), roman *Beatin dnevnik* na kompleksen način gradi domoljubno sporočilo. Ta ugotovitev pa je v nasprotju z uveljavljenim spoznanjem o domnevni nerelevantnosti izbranega žanra v razvijajočem se literarnem sistemu nacionalne književnosti.

Ključne besede: dnevniški roman, fiktionalizirani prostori, geoprostori, prostorska literarna veda, grad Snežnik

On the basis of a rereading in part motivated by the “spatial turn,” the article shows that the novel’s setting has an actual geographic basis that has until now been overlooked in literary studies. The main action is set in the central Slovene land historically known as Carniola, and more precisely, in the Notranjsko Region’s Loška Valley, on the Snežnik Estate and its surroundings. The novel *Beatin dnevnik* delivers a patriotic theme in a complex manner by means of patriotic expressions—for the most part from the mouth of the French woman de Latour—and the choice of setting, which is especially manifested in references to places and descriptions of certain physical, geographical phenomena. This conclusion contradicts the established view of the genre’s supposed irrelevance in the developing literary system of the nation’s letters.

Keywords: diary novel, fictionalized spaces, geo-spaces, spatial literary studies, Snežnik Castle

1 Uvod: Literarna zgodovina o *Beatinem dnevniku*¹

Resnejše preučevanje besedil avtoric, med katere sodi tudi dnevniški roman Luize Pesjak *Beatin dnevnik* (Novo mesto: J. Krajec, 1887), se je v slovenski literarni zgodovini začelo v 80. letih prejšnjega stoletja. Potem ko je France Koblar v SBL to najobsežnejše delo Luize Pesjak slabšalno označil za tipičen ženski roman, ki »prinaša tipične konflikte in presenečenja tedanjih sentimentalnih družinskih povesti iz višjih slojev in je vse prepleteno s tujo konverzacijo in duhovičenjem«, in mu je Anton Slodnjak (1975: 210–11) odrekel tako umetniško prepričljivost kot življenjsko verjetnost, se je Miran Hladnik (1981; 2005, 2007) odmaknil od stališč »moško ekskluzivn[e]« in celo »moško šovinistične« literarne zgodovine. V *Beatinem dnevniku* je prepoznal značilnosti ženskega (ljubezenskega) romana. Med glavnimi značilnostmi Hladnik navaja umeščeno v mestno-grajski milje, motiv Pepelke in bolezn, ljubezenski trikotnik, kategorični imperativ in srečni konec. Romanu je priznal inovativnost, saj si je avtorica izbrala žanr, ki je bil povezan s tujo literaturo. Izpostavil je zgledovanje pri angleškem in nemškem razsvetljenem in sentimentalnem romanu oz. družinski povesti (npr. Sophie von la Roche).² Pri *Beatinem dnevniku* je opozoril še na pripovedno dolžino, po kateri je pisateljica daleč prekašala sodobnike, avtoričino spretnost v pripovedovanju, pohvalil je duhovito ironijo v romanu. Vendar se mu obenem roman v razvoju nacionalne književnosti ni zdel posebej relevanten, ker so izobraženi slovenski bralci take zgodbe že lahko brali v nemščini.

Leta 2010 je Katja Mihurko Poniž na podlagi analize pripovednih strategij in povezav z deli evropskih pisateljic 19. stoletja nasprotovala obravnavi *Beatinega dnevnika* in nekaterih del Pavline Pajk kot (sentimentalne) podvrste trivialne književnosti. Zagovarjala je umeščanje ženskega romana k psihološkemu oz. socialnemu romanu, kakor je to skozi motivno analizo predlagala Bogataj Gradišnik (Mihurko Poniž 2010: 50). Med spregledanimi povezavami z drugimi književnostmi je videla: roman *Jane Eyre* (1847) Charlotte Brontë – med podobnostmi navaja ljubezensko zgodbo med guvernanto in moškim iz višjega sloja, inovacijo pri Pesjakovi pa vidi v uporabi motiva incesta, na kar je opozoril tudi Hladnik –, Byronovo dramo *Manfred*, nakazala je povezave s francosko pisateljico George Sand, saj je nekatere podobnosti z njeno biografijo prepoznala v biografiji Francozinje Zoë iz *Beatinega dnevnika* (prav tam: 52–54). Urška Perenič se je prvič lotila doslej spregledanih medialnih vidikov romana; natančno je obravnavala komunikacijsko obliko dnevnika, v kateri se izraža umetniško delo Luize Pesjak (Perenič 2018, v tisku).

2 Novi vidiki za razumevanje romana

V prispevku skušamo dopolniti dosedanje poglede literarne zgodovine na *Beatin dnevnik* Luize Pesjak. Prvič, izmed vseh stališč se zdi precej problematično stališče

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Na zgledovanje pri francoskem sentimentalnem romanu je pokazala tudi Katarina Bogataj Gradišnik (1989).

o domnevni nerelevantnosti izbranega žanra v razvijajočem se literarnem sistemu nacionalne književnosti, ki se skozi literarno kritiko in literarno zgodovino vleče že od Janka Kersnika.³ Opraviti imamo namreč z inovativno izbiro romanesknega žanra dnevnika, zaradi česar *Beatin dnevnik* stoji na začetku slovenske zgodovine tega žanra⁴ (za več gl. Perenič 2018).

Drugič, ugotovitve o navezavah Pesjakove na dela francoske in angleške književnosti so zanimive in vredne pozornosti, vendar ostaja vprašanje, katera izmed navedenih del je avtorica dejansko brala oz. poznala. Pripovedovalka se v romanu izmed naštetih del neposredno navezuje samo na Byronovega *Manfreda*.⁵ Pač pa so ostale spregledane navezave na nekatere druge tuje avtorje in na slovensko književnost oz. Prešerna.

Tretjič, slovenska literarna zgodovina je v *Beatinem dnevniku* začuda povsem spregledala (ali pa je to ni zanimalo),⁶ da ima literarno dogajališče v romanu stvarno geografsko predlogo. Na podlagi novega branja, spodbujenega tudi s prostorskim obratom v literarni vedi,⁷ zbudijo pozornost razmerja med stvarnimi (geo)prostori in namišljenimi, v romanu oblikovanimi svetovi. Švicarska raziskovalka Barbara Piatti, ki jo najbolj zanimajo tisti fikcijski svetovi, ki so v neposredni zvezi z dejansko obstoječimi (empiričnimi) prostori in imajo v literaturi vlogo literarnih dogajališč, zanje predlaga pojem fikcionalizirani prostori (Piatti 2009: 23, Piatti v Perenič 2012: 568). Tako novo branje je tudi v nasprotju z uveljavljenim spoznanjem o nacionalni neafirmativnosti romana, saj bo pokazalo ravno na njegovo nezanemarljivo narodno razsežnost. Opraviti imamo torej ne samo z inovativno izbiro romanesknega žanra dnevnika, ampak tudi s primerom dnevniškega romana, ki mu je avtorica v nasprotju z žanrskimi konvencijami in pričakovanji bralca in posebej skozi narativno kategorijo prostora osrednjega dogajanja vdahnila narodno idejo. Luiza Pesjak je namreč v romanu uporabila dvoje strategij posrednega izrekanja domoljubja: prva strategija se nanaša na vprašanji, kako je v roman vtakala domoljubno idejo in komu od likov je zaupala izrekanje domoljubnih pasusov, druga strategija pa se nanaša na izbiro in način, kako je v romanu modelirano njegovo dogajališče, na kratko, **kam** je sploh umestila dogajanje. Pokazali bomo, da osrednja lokacija romanesknega dogajanja ni »neka podeželska graščina« (npr. Hladnik 2007: 42), ampak da ima literarno dogajališče za predlogo stvarno geografsko lokacijo s poudarjeno narodno simboliko.

³ Ta je v kritiki za *Ljubljanski zvon* leta 1888 zapisal, da gre za epigonsko delo po zgledu nemške romanopiske E. Marlitt (1825–1887). Dodal je, da je z njim »prišlo v slovensko slovstvo nekaj novega, česar sicer do sedaj – nismo pogrešali, a tudi ne posebno iskali.« (379)

⁴ Na začetku zgodovine dnevniškemu romanu bližnjega žanra pa stoji *Zorin* (1870) Josipa Stritarja, ki je izhajal v njegovi reviji *Zvon* in velja za prvi slovenski pisemski/epistolarni roman.

⁵ Na enem mestu omenja Breta Harta, na več mestih se navezuje na francosko književnost.

⁶ Ni mogoče spregledati znanstveno-uredniškega dela Marje Boršnik, ki se je še kako zavedala pomembnosti prostora in je popisovala lokacije, ki so bile predloga za literarna dela. Prav posebej pa mislimo na njeno uredniško delo za *ZD Ivana Tavčarja*. (Za več gl. Hladnik 2012.)

⁷ Marko Juvan govori o treh vrstah literarnovedne prisvojitve prostorskega mišljenja. Eno od teh »prisvojitve« vidi v posodobitvi sicer stare panoge literarne geografije, ki je pod vplivom postmodernih koncepcij (Soja, Jameson) posodobila način obravnavanja odnosov med fikcijskimi svetovi in geoprostori; poleg B. Piatti v to vrsto prostorskega mišljenja v literarni vedi sodijo obravnave Bertranda Westphala (2013: 12–14).

2.1 Izrekanje domoljubnih pasusov je Pesjakova v največji meri zaupala stranskemu književnemu liku Francozinje, *mademoiselle* Zoë de Latour, ne pa protagonistki Beati. Ta si samo na nekaj mestih privošči opazke o kneginji Pavlovni (vpisa z dne 4. 7. in 24. 7. 1875 v Pesjak 1887: 59–70 in 79–82), ki je predstavnica nemškega plemstva. Tedaj ko ji Beatini varovanki, grofovi hčerki dvojčici Roza in Vijola ne znata povedati, kdo so predniki na slikah, je kneginja naravnost zgrožena in krivdo za neznanje pripiše guvernanti. Tudi v očeh bralca se pokaže kot surova, naduta in nesimpatična aristokratinja, s čimer je prst uperjen na socialno-ekonomski višji sloj (prim. Perenič 2018), ki ga je na Slovenskem v 19. stoletju večidel predstavljal nemštvo.

Sicer pa za izrekanje (francoske) domoljubne ideje najbolj poskrbi Zoë de Latour, ki v vlogi nekakšne spremljevalke pride v graščino s Pavlovno. Najprej na pamet podaja domoljubne verze, za katere ugotovimo, da so izpod peresa Andréja Chéniera (1762, Carigrad–1794, Pariz). V verzih »Sans parents, sans amis et sans concitoyens« Chénier govori o tem, kako bo vedno ponosno nosil ime Francije s sabo. De Latourjeva Beati, »plavalasemu slovenskemu dekletu«, ponudi prijateljstvo.⁸ (Pesjak 1887: 69–70) Družina Francozinje Zoë je bila v plemiški sloj, na kar kaže predlog »de« v priimku, povzdignjena po zaslugi njenega deda, ki je bil častnik v znameniti bitki pri Waterlooju. Od Beate izvemo še, da je Zoë po očetu »vneta domorodkinja«, ki »v Franciji ‚vélicega‘ naróda ni mogla gledati ponižanega« in je odšla na tuje, od matere pa je prevzela zanimanje za umetnost in zlasti poezijo in si »zvolila [...] pôsel bralke in Francijo neprestano molèč sedaj v tujini z Bérangerom⁹ in Hugom hrepeni po nji« (prav tam: 72–74). Zoë se zatem vrne na Francosko, iz mesta »katero Victor Hugo po pravici imenuje 'srce vsega sveta'« in je njen ponosni in lepi Pariz (prav tam: 139), pa nato piše Beati, da je končno srečna doma. Zoë de Latour je nosilka ideje o narodovi samostojnosti in zastopa republikansko miselnost, posebej tam, kjer izraža zadovoljstvo nad porazom francoske vojske pri Sedanu 1870 in kot »vneta republikanka« (prav tam) pozdravlja ustanovitev Tretje republike. Izvemo, da je njena nova gospodarica v Parizu francosko-poljskega rodu, kjer ni mogoče niti mimo namigov na francosko-slovansko »zaveznitvo« kot alternativo dominantnejši nemški kulturi niti povezav z biografijo Pesjakove, ki je bila po materi poljskega rodu (prim. Perenič 2018).

3 Literarni dogajalni prostor v romanu

O dogajališču *Beatinega dnevnika* iz dosedanjih študij ne vemo ničesar; literarna zgodovina je docela spregledala, da ima roman stvarno geoprostorsko predlogo, ki jo je avtorica spretno zakodirala. Ta spregled je po svoje razumljiv, saj imamo opraviti z žanrom dnevniškega romana, pri katerem je izstopajoča zunanja členitev po dnevih, s čimer so dogodki, doživetja, situacije v pripovedi organizirani prepričljivo in koherentno, definicije žanra pa izmed narativnih kategorij izpostavljajo čas (Boerner 1969, Schönborn 2003, Martinez in Scheffel 2012 v Kellner in Kellner 2015: 15–17, 89 sl.). Nasprotno praktično nikakršna pozornost ni namenjena narativni kategoriji prostora,

⁸ Beata in de Latourjeva kramljata po francosko, kakor so se tudi pogovarjali doma pri Crobathovih.

⁹ Pierre-Jean de Béranger (1780–1857) je bil priljubljen pesnik, ki so ga postavljali ob bok vélikega Victorja Hugoja (1802–1885). Pisal je tudi slavilne pesmi Napoleonu.

čeprav sta npr. navedba kraja in opredelitev prostora vsaj enako pomembni za zbujanje iluzije dejanskosti kakor navedba datuma. Gotovo je nezanimanje raziskovalcev za prostorske vidike povezano tudi s specifičnimi vsebinskimi potezami dnevnikega romana, kjer mislimo na intimnost komunikacijske situacije oz. intimni značaj takega pisanja s poudarkom na čustvenem doživljanju guvernante in osrednjo ljubezensko zgodbo, manj pričakovana pa sta verjetno izrekanje domoljubnega čustva ali npr. prostorsko referiranje. V domači literarni zgodovini so bili doslej natančnejše prostorsko določeni zlasti žanri zgodovinskega, biografskega in vojnega romana, planinske povesti in potopisnega romana. (Hladnik 2012: 273)

3.1 Na začetku romana stoji: »V graščini Š. 20. dné maja meseca 1875.« (Pesjak 1887: 3) Ta navedba sama po sebi ne bi bila pomembna, če ne bi bilo v nadaljevanju pripovedi še več indicev, s pomočjo katerih se da »razkrinkati« osrednjo lokacijo romanesknega dogajanja, ki je grajska pristava Šneperk (nem. *Schneeberg*) oz. **grad Snežnik z bližnjo okolico**. Osrednje dogajanje romana je torej umeščeno v prostor, ki referira na avtentični geoprostor. Skoraj nemogoče je, da bi bila Pesjakova naključno tako natančna v opisovanju literarnega dogajališča. Na precej očiten namig naletimo v vpisu z dne 14. 6. 1875, kjer Beata poroča, kako sta se sinoči z grofico peljali po dolini:

Vedi zatorej, tam **na severnem konci doline, mej St.... trgom in L....** (poudarila U. P.) stoji lepa v italijanskem slogu sezidana villa. Pločata streha, upirajoč se na vitke od vrha do tal z bršlanom obrastene stebre, senči verando, od katere držé visôka steklena vrata v lepe, okusno opravljene sobane. Zanimiva zbirka medoreznih podob, dragocene na platno malane slike novjših mojstrov in kipi slovečih pesnikov lepšajo zidove salona. Vstopivšemu nasproti v prostorni dolbini se vzdiga marmornasta podoba Shakespeareova v natvorni velikosti. Je li, vreden vladar, kateremu pristoja prvo mesto! Lavorov gozdíč se razcvita okoli njega in na mizi v podnožji so nakopičena čudovita njega dela. Na jedni strani salona sta dve lepi sobani, na drugi velika biblioteka klasičnih del vseh literatur. Pri oknu pisna miza, pri drugem malarski oder. Načrti, gipsasti kipi in minijature ter antike po zidovih. Bösendorferjev klavir sredi sobe. Po sprelepih, svetlih prostorih dehti cvetlična vonjava. (Pesjak 1887: 30–31)

Okrajšavi St.... trgom in L.... in navedba severne lege namigujejo na bližnja kraja Stari trg in Lož, ki sta na severnem delu Loške doline; grad Snežnik se nahaja na njenem koncu, jugozahodno. Zlasti opis notranje opreme vile, v kateri »se človeški duh umetelnosti in geniju klanja« (prav tam: 31) in v kateri so našli svoj prostor klavir, knjige, kipi in slike, pa kaže, da je Rihard izobražen in duhovno širok človek.

Več namigov na stvarno lokacijo vsebuje vpis z dne 16. 5. 1876, ki ga je Beata v dnevnik prispevala po vrnitvi iz Benetk, kjer je bila z grofico:

Prosila sem sinoči Ivane, naj čuva dvójki, v tem ko pojdem na Dorin grob. Privolila je rada preljuba starka. Vstala sem za rana in napotila se, ko je solnce baš vzhajalo. Širilo se mi je srce stopivši iz graščine. Najlepše majnikovo jutro se mi je smijalo naproti. Vsa priroda je čestitala vspomladi. Dehtel je lipov cvet po grmičih, ki obroblyajo pot doli do K. Nebó je bilo čisto, samó krog snežnikov so plavali tenki srebroviti ovoji. (Pesjak 1887: 132–33)

Beata omeni graščino [Š.], »lipov cvet« in [kraj] K. Poti ob gradu Snežnik še vedno obroblyajo lipovi – in kostanjevi – drevoredi, kjer so sprehajalne poti »doli do K.«, ki ne more biti drugega kot bližnja vasica Kozarišče na jugozahodnem delu Loške doline.

V času zadnjih lastnikov iz saške knežje družine Schönburg-Waldenburg, ki so grad z gozdovi na dražbi odkupili 1853, se je začela temeljita prenova grajske okolice. Okrog gradu so tedaj začeli urejati angleški park (Slana 2000: 32, 34), za katerega so značilni dvovrstni drevoredi s sprehajalnimi potmi in za voznje s kočijo.¹⁰ Princ Jurij, ki je odkupoval bližnje pašnike in ograde, je dal zasaditi smrekove gozdičke, izpeljali so poti in posadili drevorede z lipami in kostanjem.¹¹ V sredini 80. let 19. stoletja je bila na gradu tudi kobilarna z lipancami arabskega porekla (Schollmayer-Lichtenberg 1998: 35). Kakor blisk hitrega in iskrega arabca v romanu jezdi Rihard, ko ga Beata opazuje iz tina (Pesjak 1887:75).

Slika 1: Pogled na grad Snežnik na vhodu v grajski park iz smeri Kozarišče; spredaj dvovrstni kostanjev drevored (maj 2018).

Slika 2: Dva dvovrstna kostanjeva drevoreda, levi gre v smeri proti Snežniku (Mašunu), drevored na desni pelje h gradu. Zadaj in v prečni legi se vidi lipov drevored (maj 2018).

V istem navedku je vsaj enako pomenljiva guvernantina omemba »snežnikov«, saj je grad Snežnik pod istoimensko goro oz. kraško planoto, ki tod prehaja v [Loško] dolino.

V neposrednem nadaljevanju Beata popisuje, kako se je odpravila na Dorin grob; izvemo, da je »dolga [...] pot do župe, več nego dobre pol ure hodá« (Pesjak 1887: 133), proti koncu istega vpisa v dnevnik pa beremo, da se je na pokopališču srečala z Rihardom, ki jo je želel pospremiti domov.

»Dovolite li, da Vas spremim kos pota?«

»Kakor Vam drago, gospod —« in šla sva s pokopališča. Osrčila sem se in mu hrabro odgovarjala na vsa vprašanja o našem bivanju v Benetkah. Njemu je tam znan vsak prostorček in bilo mi je, kakor bi znova pohajala galerije, akademijo, cerkve in palače. Za vsacega Tiziana, za vsacega Tintoretta in Veronesa vé. Tó bi bil voditelj v lepi Veneciji! Kakšno veselje ga

¹⁰ V romanu se s kočijo največ prevažajo grofica in guvernant, Rihard in Dora.

¹¹ Zasadili so tudi hrastov drevored, tuje drevesne vrste, na bregovih slive, v višjih legah so pašnike pogozdovali z borom in s smreko. Izmed rodov dreves, ki se pojavljajo v romanu, pa omenimo lepe stare javore, ki rastejo na koncu grajskega vrta in se vselej pojavijo v povezavi z Doro; pod javorje hodi gledat, kdaj bo prišel Rihard, od tam ga opazuje, ko odhaja, in tam hrepeni po njem

slušati! A tudi mene je menda rad slušal, kajti vprašanj ni bilo konca. Mej tacimi razgovori sva šla dalje in dalje in jaz sem želela, da bi pot trajala do, do — sama ne vem, do kdaj. **In res sva dospela do P. in od P. do K. in od todi celó do nizkega drevoreda in lipovega grmovja in tukaj pri pogledi graščine** (poudarila U. P.) se je Rihard stoprav spomnil, da me je želel spremiti le kos pota. Ločila sva se kakor stara, dobra znanca. (prav tam: 136)

Slika 3: Lipov drevored (maj 2018), zasajen koncem 19. stoletja, vendar naj bi park s kostanji in lipami zasadili tudi že prej.

Avtorica si je tu privoščila nekaj več ustvarjalne svobode oz. je besedilo zakodirala na tak način, da pri vzporejanju fiktivnega prostora z geoprostorom lahko samo ugrabimo, na katero pokopališče je Beata šla. »[V]eč nego dobre pol ure« hoje od gradu je oddaljeno denimo pokopališče v naselju Podcerkev, lahko bi bile Škrilje pri Danah, ki so od Kozarišča oddaljene tričetrt ure hoda, morda Viševke, do katerega je peš približno pol ure. Četudi ni referirala na nobeno konkretno pokopališče, na povezave s stvarnim prostorom kaže omemba poti med P. in K., ki sta jo Beata in Rihard prehodila skupaj. Če je bilo do Dorinega groba več kot pol ure, bi se okrajšava P. utegnila nanašati na Pudob, skozi katerega bi šle lahko na pokopališče vse tri prej omenjene poti; Pudob je na črti med Kozariščem ter Starim trgom, kjer v bližini domuje Rihard, in iz Pudoba je kakšne pol ure hoda do gradu.

Pri popisovanju dogajalnega prostora ni mogoče spregledati niti omemb mlina (tu živi zblaznela mlinarica, Aničina mati), kjer gre sicer za zelo poenostavljen, grob in vendar sorazmerno jasen zaris prostora, saj vemo, da sta imela na tem področju tradicijo mlinarstvo in žagarstvo.

Po navadi sem šla z dvójkama na izprehod, držèč se danes steze na gozdnem robu proti zahodu. Jako prijazno se mi je zdelo tamkaj in čim dalje smo hodile, tem romantičnejša se je kazala okolica. Dolina se je ožila, prav mej gorami smo hodile, vedno poleg šumečega potoka, ki se tam precèj naraste. Pota bode konec, mislila sem, kakor stena se je hrib hriba tiščal, a stezica se zavijè, svet se odpira in druge gore se kopičijo pred nami. Vleklo me je naprej v tó lepo zeleno samóto! »Tukaj nisvi bili nikoli,« pravi Roza, »Ivana ni htela semkaj iti.« —»Izvestno je mislila, da bi vama bilo predaleč. Obrniti se bodedo morale.« — »Ne, ne, nikari še,« sta poslili, »tako lepó je in hladnó, in trudni nisvi.« Storila sem rada dekletcema po volji: potovale smo dalje. Hipno se razširi globél, soteske je konec in kakor vèlik, pisan otok se razprostira širo polje v sredi zelenih hribov. »Oh, koliko cvetlic!« vzklikneti dekletci in stečeti jih trgat. Malo korakov pred mano je stal zapuščen málin. Kolesa so mu bila strta, žrnovi podrobljeni v tečajih. (Pesjak 1887: 24–25)

Pripovedovalka omenja naraščajoči potok, ki bi mogel biti vodotok Obrh; prav v bližini gradu Snežnik izvira Mali Obrh, ki teče skozi Kozarišče in se pri Pudobu združi z Velikim Obrhom (z izvirom v Vrhnikih pri Ložu). Snežniška gospoda je imela v lasti mline in žage,¹² kar je bila pomembna spodbuda za gozdarstvo in začetke lesne industrije na tem območju. Čeprav bomo mlinu zaman iskali reference v geoprostoru, Pesjakova v opisih ni prišla v nasprotje z značilnostmi prostora, ki ji je očitno služil kot predloga. Prej je z opisi prispevala k avtentičnosti in tudi večplastnosti fiktivnega sveta.

Zato pa se konture dogajalnega prostora, ki se naslanja na geoprostor, toliko jasneje izrisujejo tam, kjer gre v romanu za opisovanje reliefnih značilnosti; v romanu naštejemo kar dvajset omemb »snežnikov«, ki se dvigajo »[n]a konci doline« (Pesjak 1887: 90). Na koncu doline oz. na jugu Loško dolino res objema visoka kraška planota Snežnik z istoimenskim vrhom (1796 m),¹³ pod vzožjem katerega stoji graščina Š. Pot na »snežnike« gre skozi vrt in »tisočletni gozd« oz. »šumo« (Pesjak 1887: 148). »Snežniki« se kot lajtmotiv pojavljajo skozi celoten roman in vzpostavljajo pridih čarobnosti in rajskosti (Pesjak 1887: 105). So »velekrasni« (prav tam: 90), »rožnati in žaré v čarovni krasoti« (6), zvečer se ogrnejo »z bagrenordečim plaščem« (91); okrog njihovih vrhov plavajo »srebrni oblaci« (20) in »tenki srebroviti ovoji« (133); ob nevihti se lahko ovijejo v sive plašče (34), po njej in sicer pa od njih piha oz. vleče mrzel veter, krepak vzduh (Pesjak 1887: 23, 36, 105, 120), »krepka sapa snežnikova«

¹² Barbara Scheyer, ki je bila hči Pavla Scheyerja iz viteške rodbine Scheyerjev, je 1589 podedovala snežniško gospoščino, h kateri je tedaj spadal tudi mlin v Pudobu (Slana 2000: 28). Mlin Markovec, kjer bi utegnili živeti zblaznela mlinarica in kjer so imeli parno žago, je bil v lasti Snežniških v 19. stoletju, morda pa bi lahko šlo za mlin v bližnjem Viševku (ob potoku Brežiček, ki se steka v Veliki Obrh), kjer je danes ekološka kmetija Bajer z več kot tristo let staro žago venecijanko.

¹³ Beata na enem mestu in že na začetku romana omeni vrh planote, kamor se želi povzpeti: »Kdo vé, morebiti pridem s časom do snežnika in potem više in više in celó — na svetli vrh! Da bi peroti imela, takoj poletim tja; iz solnčne višine bi htela pozdravljati solnčno življenje!« (Pesjak 1887: 23).

(49). Razen krasote snežniki poosebljajo ponos: »Snežniki so se vzdigavali ponosno in s čistim čelom gledali v azurno planjavo« (35).¹⁴

Skupaj z izrazi (francoskega) domoljubja, ki jih je avtorica položila v usta Francozinje, in izbiro dogajališča romana, ki ima brez večjih dvomov geografsko predlogo in je avtentično konturirano zlasti z namigi na kraje, opisom nekaterih fizičnogeografskih značilnosti območja (npr. dolina, snežniki, vodotoki) in uporabo imaginativno preoblikovanih prostorskih realij oz. objektov (npr. mlini, žage), roman *Beatin dnevnik* na kompleksen način gradi domoljubno sporočilo. Močan simbolni pomen, ki ga je mogoče povezati z narodnoidentitetnimi težnjami, imajo pri tem snežniki;¹⁵ iz gorskega sveta v dolino veje krepka sapa, snežniki obenem vzbujajo ponos in gorski svet je odprt svet, prostor svobode, nad katerim se v romanu slikovito odpira neskončna nebesna modrina.

Še več, ugotovimo, da je roman prostorsko umeščen v osrednjo slovensko zgodovinsko deželo Kranjsko, natančneje, Notranjsko, v Loško dolino, na graščino Snežnik z okolico, kjer je bila daleč v preteklosti rimska naselbina. Skozi Loško dolino in snežniške gozdove je šel rimski obrambni zid, s pomočjo katerega so Rimljani nadzirali prehode z Balkanskega polotoka na Apeninski polotok. Tod so šle tudi rimske ceste proti Trstu in Kvarnerju. Na istem območju je šla že v starejši železni dobi trgovska jantarska pot, v zgodnjefevdalni dobi pa trgovske poti; ena od njih je šla od Blok prek Starega trga in notranjskega krasa (Juršče, Palčje) skozi dolino reke Reke proti Trstu, Istri, druga proti Reki in Kvarnerskemu zalivu, t. i. patriarhova pot, ki se je začela v Razdrtem pri Postojni, pa je šla skozi Cerknico in Lož v smeri Dolenjske. (Slana 2000: 20–21) Avtorica je svoj roman pravzaprav umestila v prostor, iz katerega je prihajal že Levstikov *Krpan*,¹⁶ slovenski nacionalni junak. Čez meje Notranjske je v delu segla le tedaj, ko se je Beata z grofico odpeljala v Benetke (Pesjak 1887: 129), in jih na poseben način utrdila v skrajnem severnem delu Loške doline z Ložem in Blokami severovzhodno. Po vrnitvi iz Benetk in izpovedi ljubezni se je namreč Beata z varovankama na povabilo kneginje N. z bližnje graščine H. večkrat odpravila na izlet »na goro sv. Križa, k sv. Duhu, na stari grad, ali v sosednje doline« (Pesjak 1887: 147). S Sv. Križem bržčas referira na poznano romarsko cerkvico na Križni gori v župniji Stari trg, s Sv. Duhom na istoimensko cerkvico v bližnji Novi vasi na Blokah, stari grad pa bi utegnile biti razvaline gradu Lož (nem. ime *Laas* in domače ime Pusti grad) nad Ložem, ki so upodobljene že v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske*. Beata dodaja, da so prehodili celo »mrzlo jamo«, kjer gre najverjetneje za Mrzlo jamo na območju obsežnih gozdov Javornikov, ki Loško dolino objemajo na jugu in zahodu in pomagajo zaokrožiti fiktivni prostor romana.

¹⁴ Podobno na nekem drugem mestu: »Zvezden večer je bil, ostrorobato v vsi svoji krasoti odvdigovali so se snežniki od jasnega obnébja« (96–97).

¹⁵ Ponujajo se povezave s slovensko planinsko povestjo, ki je tudi žanr 20. stoletja in je odigrala pomembno vlogo v konstrukciji slovenstva; hribi predstavljajo prostor izgradnje narodne identitete. Iz 19. stoletja ob *Moji hoji na Triglav* (1897) Janeza Mencingerja omenimo še *Planinsko idilo* Pavline Pajk iz leta 1895 (prim. Hladnik 1987).

¹⁶ Levstika je zelo cenila in učil jo je slovenščine (Koblar). Skozi Loško dolino gre danes tudi del (velike) Krpanove poti.

Slika 4: Geografska predloga za literarni dogajalni prostor (Loška dolina; na skrajnem, jugozahodnem koncu gora Snežnik, pod njo grad Snežnik z vasico Kozarišče, vmes kraji Pudož, Stari trg, Lož, na severovzhodu cerkev Sv. Duha na Blokah), nekdanje ozemlje zgodovinske dežele Kranjske z Notranjsko, kjer danes med drugim pelje Krpanova pot. *Google Zemljevidi.*

3.2 Izmed navezav na ta zgodovinski kontekst, ki dajejo dnevniškoro-maneski pripovedi pridih pristnosti in družbenozgodovinske razsežnosti, omenimo še idejo »napraviti gozdarsko šolo v naši dolini, ki je stvarjena živ vzorek, naukom in knjigam na pomoč. Gozdarska šola na urodu najlepše, tisočletne šume!« (vpis z dne 24. 6. 1876 v Pesjak 1887: 141–42) To so grofičine besede, s katerimi pred dr. Koscem pohvali Riharda. Prva gozdarska šola s slovenskim učnim jezikom je bila res na gradu Snežnik med letoma 1867 in 1875, ko se z Beatinim prihodom začne pripoved, njen pokrovitelj pa je bil princ Jurij Schönburg-Waldenburg. Jurij ni samo plačeval učiteljev, ampak je dal za pouk na razpolago grajske prostore in za terensko delo gozdove (Slana 2000: 35).¹⁷ Princ, ki je šele ob branju očetove oporoke 1859 izvedel, da je podedoval snežniško graščino, in je pravzaprav zaslužen za to, da je ta »pod rokami številnih mojstrov, vrtnarjev in umetnikov vse bolj postajala prijetno bivališče, opremljeno z udobnim pohištvom, slikami, pečmi po vseh sobah, ki so noč in dan ogrevale debele več stoletne zidove« (prav tam: 34), bi bil lahko navdih za književno osebo Riharda.

¹⁷ Iz članka Bivška Šneperska gozdarska šola in gozdarstvo na Slovenskem v *Novicah* (21. 9. 1881), ki se v glavnem ukvarja z razlogi za prekinitev njenega delovanja in poudarja prepotrebno take vrste šole, saj je Kranjska poraščena z gozdovi, izvemo, da je bil princ Jurij, »[b]lagi knez, vnet za povzdigo gozdarstva in kmetijstva po slovenskih deželah« (302–03).

V romanu se pojavi troje podob, slik slavnih prednikov, ki vise v grajski dvorani in pred katerimi se pokloni kneginja Pavlova: Herbarta, ki naj bi bil praded Roze in Vijole, njihove prababice Uršule in slavnega strica Maksima. Zelo težko je reči, ali je Pesjakova imela v mislih gospodarje na gradu Snežnik. Ti so se precej menjavali. V 13. stoletju so bili fevdni gospodi snežniškega gradu oglejski patriarhi; kot prvi oglejski ministerial se leta 1269 omenja Majnard Snežniški. Snežniški naj bi se emancipirali kot veja Loških, ki so se sicer v različnih listinah različno imenovali (bodisi po Snežniku bodisi Pudobu, Ložu, Višnjevku). V 13. stoletju se med njimi omenja Herbord Snežniški, ki ga je skupaj s Hermanom in Otonom oglejski patriarh imenoval za loškega ministeriala (Slana 2000: 24). Neka Uršula se omenja v času, ko so bili lastniki gradu Lambergi, kranjska družina, ki je tu gospodarila od 15. do 17. stoletja. Bila je Volbenkova druga soproga, roj. Dietrichstein, in je posest prevzela po moževi smrti leta 1550. V 17. stoletju so bili lastniki Eggenbergi in Auerspergi, zatem rodbine Scheyer, Pranckh, Raumschissl, predzadnji Lichtenbergi, ki so se proslavili kot vojaki in cesarski uradniki in med katerimi v 18. stoletju najdemo tudi nekega Maksimiljana, vnuka Volbenka Danijela s Snežnika. 1853 pa je lastnik postala knežja družina Schönburg-Waldenburg, dokler ni bil 1945 nacionaliziran. (Slana 2000: 26–32)

4 Zaključek

V prispevku prvič doslej identificiramo dogajalni prostor romana. Na to sta nas napeljali zunajzgradbena in vsebinska raven besedila, kjer poleg časovne ureditve dogodkov gotovo izstopata navedba kraja ter motivi, s katerimi pisateljica namiguje na geografsko predlogo. Prek literarnega dogajališča, ki se nanaša na tradicionalno pokrajino Kranjsko, natančneje, Notranjsko, dobiva roman tudi narodno razsežnost. Gledano z vidika razvijajočega se sistema slovenske književnosti, imamo zato pri *Beatinem dnevniku* opraviti z žanrsko inovacijo z izrazito narodnokonstitutivno in -afirmativno razsežnostjo. Čeprav je bilo namreč tedaj izražanje domoljublja že dovoljeno in zato nič kaj prevratno, pa ni bilo pričakovano v fiktivnem dnevniku, kjer je osrednja zgodba ljubezenska. Avtorica je ob naslonitvi na tujo literaturo in z uporabo prvin in strategij, kakršne poznamo iz tradicionalnih žanrov kmečke povesti in zgodovinskega romana, ustvarila za svoj čas zanimivo žanrsko inovacijo, zaradi česar jo lahko umestimo v območje estetike inovacije. Če bi se kdaj odločili izdati *Zbrano delo* Luize Pesjak, bi bili podatki o predlogi literarnega dogajalnega prostora v *Beatinem dnevniku* pomemben del znanstvenokritičnih opomb.

VIRI IN LITERATURA

- Katarina BOGATAJ GRADIŠNIK, 1989: Ženski roman v evropskem sentimentalizmu in v slovenski literaturi 19. stoletja. *Primerjalna književnost* 12/1. 23–41.
- Miran HLADNIK, 1981: Slovenski ženski roman v 19. stoletju. *Slavistična revija* 29/3. 259–96. Tudi na spletu.
- Miran HLADNIK, 1987: Planinska povest. *XXIII SSJLK: Zbornik predavanj*. Ljubljana. FF. 95–102.
- Miran HLADNIK, 2005: Malo po nemško, malo po slovensko. Splet.

- Miran HLADNIK 2007: Luiza Pesjak. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ur. A. Šelih. Ljubljana: Tuma, ZRC SAZU. 39–42.
- Miran HLADNIK, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: ZIFF.
- Miran HLADNIK, 2012: Prostor v slovenskih literarnovednih študijah: Kritične izdaje klasikov. *Slavistična revija* 60/3. 271–82.
- Marko JUVAN, 2013: Prostorski obrat, literarna veda in slovenska književnost. *Primerjalna književnost* 36/2. 5–26.
- Renate KELLNER, 2015: *Der Tagebuchroman als literarische Gattung: Thematische, poetologische und narratologische Aspekte*. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Janko KERSNIK, 1888: *Beatin dnevnik*, roman, spisala Lujiza Pesjakova. *Ljubljanski zvon* 8/6. 379–82.
- France KOBLAR: Pesjakova, Luiza. SBL. Na spletu.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2010: Prispevki slovenskih pripovednic k žanrski podobi proze 19. stoletja. *Jezik in slovstvo* 55/1–2. 47–59.
- Urška PERENIČ, 2006: Poetische Versuche 1843–1844 Luize Pesjak – poskus umestitve dela nemške ustvarjalnosti na Slovenskem v okvir slovenske literarne zgodovine. *Slavistična revija* 54/2. 233–43.
- Urška PERENIČ, 2012: Barbara Piatti, *Die Geographie der Literatur: Schauplätze, Handlungsräume, Raumphantasien*, 2. izdaja, Göttingen: Wallstein Verlag, 2009, 424 str. *Slavistična revija* 60/3. 568–73.
- Urška PERENIČ, 2018: *Beatin dnevnik* Luize Pesjak: Medialni vidiki. *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski*. Ur. U. Perenič in A. Bjelčevič. Ljubljana: FF (Obdobja, 37). V tisku.
- Luiza PESJAK, 1887: *Beatin dnevnik: Roman*. Novo mesto: J. Krajec. dLib.
- Barbara PIATTI, 2009: *Die Geographie der Literatur: Schauplätze, Handlungsräume, Raumphantasien*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Etbin Heinrich von SCHOLLMAYER-LICHTENBERG, 1998: *Snežnik in schönburški vladarji: Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem*. Prev. Jože Sterle. Postojna: Gozdno gospodarstvo.
- Lidija SLANA, 2000: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 48/1–1. 20–41.
- Anton SLODNJAK, 1975: *Obrazi in dela slovenskega slovstva*. Ljubljana: MK.

SUMMARY

On the basis of a rereading, in part motivated by the “spatial turn,” the article shows that the novel’s setting has an actual geographic basis that has until now been overlooked in literary studies. The main action is set in the central Slovene land historically known as Carniola, and more precisely, in the Notranjsko Region’s Loška Valley, on the Snežnik estate and its surroundings. The novel *Beatin dnevnik* delivers a patriotic theme in a complex manner by means of patriotic expressions—for the most part from the mouth of the French woman de Latour—and the choice of setting, which is especially manifested in references to places and descriptions of certain physical, geographical phenomena. This conclusion contradicts the established view of the genre’s supposed irrelevance in the developing literary system of the nation’s letters, one that originates in Slovene literary criticism and history with Janko Kersnik (1888). A careful

analysis shows that the novel's main setting is not a fictional estate, but that the author refers with emphatic national symbolism to an estate that actually existed. There are many references in the novel to places in close proximity to the Snežnik Castle, such as Stari trg, Lož, Kozarišče, and Pudob. We can tell that the novel's setting references an actual geo-space by the descriptions of physical, geographical characteristics in the area, among which the leitmotif of snow-capped mountains is especially prominent—Snežnik Castle is located beneath a mountain of the same name. Certain connections with the Slovene mountaineering novel are evident, a genre that played an important symbolic role in constructing the Slovene nation. They can be tied with a national identity thrust on the symbolic level. These include pride, the mountain world's openness, and the space of freedom. The female narrator also notes the rise of a stream, which could be the Obrh. Among the imaginatively recast spatial realia or objects we might note mention of the mill where the author enjoyed greater creative freedom, although she didn't confront the characteristics of the space that are clearly implied. From the point of view of the developing system of Slovene letters, *Beatin dnevnik* is a genre innovation with an explicit nation building and nation affirming sweep. Although expressions of patriotism were permitted by then and therefore in no way objectionable, they were unusual in a diary novel by a woman writer, in which a love story was typically central. The writer achieved an interesting genre innovation for her time by relying on foreign literature and using elements and strategies from the traditional genres of the rural tale and historical novel, which can frequently be tied to actual spaces and which offer various strategies for national survival. For this reason the writer can be considered an aesthetic innovator.

